

TÜRK EKÜNÜ

Dil ve Kültür Dergisi

TÜRKOLOJİDE GÜNCEL SORUNLAR VE EĞİLİMLER

-1-

PROF. DR. NURETTİN ÖZTÜRK - ARŞ GÖR. ORHAN BALDANE - HAKAN GÜLER - SENCAN YEMİŞ - MERYEM ÖZER - TUNAHAN ÖZDAĞ

TÜRK EKİNİ

Dil ve Kültür Dergisi

“Kül Tigin’in cesaretinden ilham alan Bilge Kağan’ın Vezir Bilge Tonyukuk’a olan güveniyle birbirimize bağlıyız. Yusuf Has Hacib’in liyakatine sadığız. Kaşgarlı’nın azmine aşığız. Yesevi’nin toprağında toz olanlardanız. Aşık Paşa’nın dilinde Türkçeyiz, Nevai’nin inancında üstünüz. Yunus’un edebinden nasiplenenlerdeniz. Gaspıralı’nın elinde Kırım, Togan’ın kaleminde Başkurt’uz. Gökalp’la birlikte büyük ve müebbet olana özlemdeyiz. Atatürk’ün uygarlık türküsünde medeniyetin beşiğinden haykıranız... Onun “Türk dili, dillerin en zenginlerindedir” sözünün bilinciyle “yeter ki bu dil, şuurla işlensin.” vasiyetine sahip çıkanlardanız.”

Sayı: 2

Yayımlanma Tarihi
25 Haziran 2019

İmtiyaz Sahibi

Hakan GÜLER
hakanguler996@gmail.com

Yazı İşleri Müdürü

Tunahan ÖZDAĞ
tunaozdag4220@gmail.com

Yayın Kurulu

Sencan YEMİŞ
Ahmet KARAGÖZ
Meryem ÖZER
Enis Bora GÖKÇE

Danışma Kurulu

Doç. Dr. Fatih USLU – Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz UYSAL – Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ÖZTÜRK – Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YILDIZ – Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erdal AYDOĞMUŞ – Ardahan Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Fatih Numan KÜÇÜKBALLI – Selçuk Üniversitesi
Arş. Gör. Mustafa AĞCA – Pamukkale Üniversitesi
Arş. Gör. Orhan BALDANE – Pamukkale Üniversitesi
Erkan ASLAN – Gazi Üniversitesi

İletişim

İmtiyaz Sahibi - 0541 234 9607
Yazı İşleri Müdürü - 0534 930 9464

Baskı

-

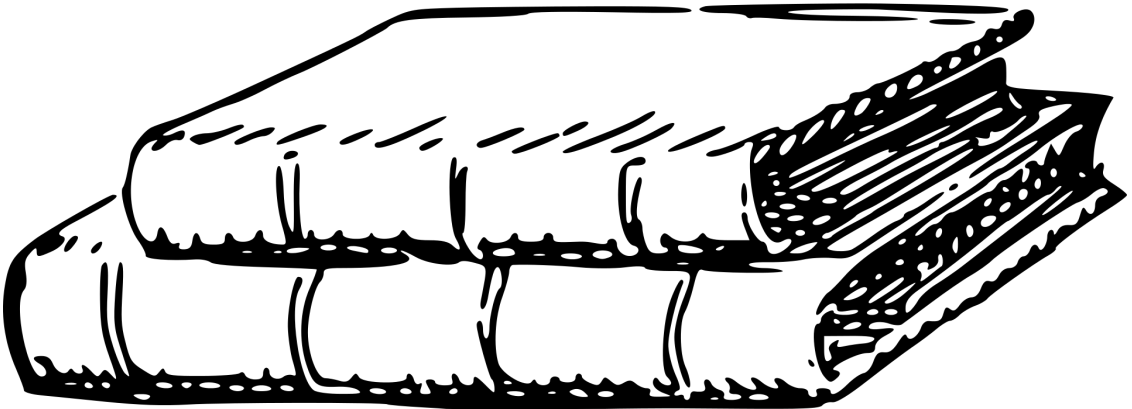
Yayınevi

-

İÇİNDEKİLER

Türkolojide Güncel Sorunlar ve Eğilimler Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK.....	6
Çağdaş Türk Lehçeleri Arasındaki Aktarma Sorunlarına Genel Bir Bakış Arş. Gör. Orhan BALDANE.....	10
Türk Dünyası'nda Ortak Yazı Dili ve Alfabe Meselesi Hakan GÜLER.....	14
Çocuk Edebiyatında İçerik Meselesine Genel Bir Bakış Sencan YEMİŞ.....	17
Türkiye'de Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Meryem ÖZER.....	19
Karışık Dilli Eserlere Genel Bir Bakış Tunahan ÖZDAĞ.....	21

TÜRKOLOJİDE GÜNCEL SORUNLAR VE EĞİMLER-1

“Doğuş ve Kuruluş Sorunları”

Nurettin ÖZTÜRK^{1*}

İnsanlar doğal olarak ilgi duydukları nesne ve konuların nasıl ortaya çıktığını, kökenini, kaynağını, başlangıç durumunu, doğuşunu bilmek isterler. Bilim ve düşünce tarihinde “köken, doğuş, başlangıç, çıkış, menşe, zuhur, fecr, tekvin, âgaz, origine emergence, birth, rebirth, genesis” vb. adlarıyla gelişmenin ilk basamağını ele alan pek çok çalışma bulunmaktadır. “Doğuş” kavramı etrafında bir tarama yapıldığında dinler tarihinin en büyük sorununun “yaratılış, türeyiş, çıkış” gibi sözcüklerle de anılan “genesis” sorunu olduğu; antik Grek yazınının ilk büyük yapıtlarından olan Theogonia’da Hesiodos’un ilahların doğuşunu anlattığı², üç büyük Ortadoğu dininin ilk kitabı olan Tevrat’ın “Genesis/Tekvin” başlıklı bölümle başladığı; konuları değişmekle birlikte pek çok önemli düşünür ve araştırmacının da en önemli yapıtlarında “doğuş” sorununu tartıştıkları görülmüştür.³

Türkolojinin alanı üç konunun bileşkesidir. Türk tarihçiliği, Türk sanatı tarihi, Türk dili ve edebiyatı araştırmacılığı Türkolojinin sacayaklarını oluşturmaktadır. Türk tarihçiliği Türk ulusunun oluşumu, dağılışı, kurumları ve kültürü başta olmak üzere Türklerin tarihte emekleri ve di,llerleriyle kurdukları bütün maddî ve manevî kültür ürünlerini zaman ve yer bağlamında neden-sonuç ilişkisiyle gösteren bilim dalıdır. Türk tarihçiliğin onsu

olunmaz uğraşlarının başında Türklerin tarihsel kökenlerinin ve ulus oluş süreçlerinin ortaya çıkarılması gelir. Gerek dış gerekçe iç Türkoloji dallarında Türklerin kökenleri yüzlerce yıllardan beri ilgi ve tartışma konusu olmuştur. Konunun aydınlatılması için Çin yıllıklarına, Tevrat’a, Herodotos’a, Şahnâme’ye, Bizans kaynaklarına, Arap ve Fars dilinde yazılan tarih kitaplarına, Avrupa tarihçilerine ve elbette Oğuz Kağan Destanı’nın Uygur ve İslâmî dönem sürümlerine, Resideddin Tabib’e, Ebu’l-Gâzi Bahadır Han metinlerine başvurmak mümkündür. On dokuzuncu yüzyılda Avusturyalı tarihçi Hammer Türklerin kökenini Tevratı kozmogoniye bağlarken içeride de Ahmed Cevdet Paşa Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefâ adlı eserinde aynı tutumla Türklerin kökenini Nuh ve oğulları efsanesine bağlar. Tâberî’den beri uydurulagelen ve arada II. Bayezid’in isteğiyle Bitlisli İdris tarafından yazılan Heşt Behişt adlı eserde de karşımıza çıkan⁴ bu yaklaşıma göre Türk adlı ata Nuh oğlu Yâfes’in oğullarından biridir. Bu efsaneyi üretenler Türklerin Orta Doğu kültürüne eklenmesi için sözcükleri gayretkeşliği göstermiş olabilirler. Ancak Nuh ve oğulları için önce Kur’ân-ı Kerim’e, orada ayrıntı bulamayınca Tevrat’a bakanlar Yâfes’in oğlu diye Türk adlı birini bulamamalarına rağmen sıfır farkındalıkla söz konusu hurafeye inanmayı sürdürmüşlerdir. Türklerin kökenine ilişkin konular başta olmak üzere pek çok konuya sinmiş olan İsrâiliyat kavramının tefsir ve hadis dışındaki alanlarda da sorulanması zorunlu görevlerden biri olarak araştırmacıları beklemektedir. “Türkolojide İsrâiliyat” veya “Yafetolojik Açından Türkoloji” başlıklı bir çalışma ilginç ve yararlı olacaktır. Semitik köken ile Türklerin kökeninin apaçık farklı olmasına karşılık Erasmus’tan beri Türklerin semitikle birlikte ötekileştirilmesi ve Nazizmin düşmanları arasında görülmesini anlamak mümkün değildir. Bununla birlikte Türklerin bir yandan semitik, bir yandan da Mongoloid ve dolikosefal kafatasıyla ilişkilendirilmesi günümüze değin süren bir önyargıdır. Sumer-Türk, Etrüsk-Türk, Hitit-Türk, Maya-Türk ilişkilerini çoğunlukla mantık yürüterek anlamlandı

1 * Prof. Dr. Pamukkale Üniversitesi, nozturk@pau.edu.tr

2 Hesiodos, İşler ve Günler - Tanrıların Doğuşu, Çeviren: Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul, 2018

3 Friedrich Nietzsche, **Tragedyanın Doğuşu**, Çeviren: Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010

Muhammed Hamidullah, **İslam’ın Doğuşu**, Çeviren: Murat Çiftkaya, Beyam Yayınları, İstanbul, 2010

Ahmed Emin, **İslam’ın Doğuşu**, Çeviren: Ahmed Serdaroğlu, Kılıç Kitabevi, Ankara, 1976

Jacques Le Goff, **Avrupa’nın Doğuşu**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2018

Henri See, **Modern Kapitalizmin Doğuşu**, Çeviren: Turgut Erim, Yöneliş Yayınları, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 2000

Hans Reichenbach, **Bilimsel Felsefenin Doğuşu**, Çeviren: Cemal Yıldırım, Fol Kitap, İstanbul, 2019

Michel Foucault, **Hapisanenin Doğuşu**, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, İstanbul, 2019

4 Elimde “Dil Dr. M. Şükrü” adlı yazarın bir kitabı var: **Osmanlı Devletinin Kuruluşu: Bitlisli İdris’in “Heşt Behişt”**

adlı eserine göre (Tenkidi araştırma) Kısım-1, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1934. Önsözde (s.6) eserin “doktorluk tezi” olduğu yazılıdır. Asıl tez Almanca yazılmış ve 931’den önce Der İslam adlı dergide çıkmıştır. Yazar yakınlarının isteğiyle Türkçeye çevirip yayımlamıştır. Yazar, İdris’in Osmanlı tarihindeki olayları kısas-ı enbiya ile benzeştirerek anlattığını kaydeder. (s.43). Bu M. Şükrü’nün önceden Kürt Teâlî Cemiyeti kurucusu iken sonradan Türk-Kürt akrabalığı tezini savunan Dr. Mehmet Şükrü (veya Şükrü Mehmet) Sekban olabileceğini düşünüyorum.

dırmaya çalışanlarçktığı gibi¹ Âriler ile Turanilerin aynı köke dayandığını ileri süren Mustafa Celâled-din Paşa ve Yusuf Ziya Özer gibi yazarlar da çıkmıştır. İç Türkolojinin kurucusu olan Köprülü ile Yusuf Ziya Özer'in tartışması gerçekte yurdumacı ve masa başında kurgulanmış Türkoloji ile bilimsel yöntemlere, nesnel kanıtlara dayalı Türkolojinin tartışması olduğu ölçüde bilimsel Türkolojinin doğuş sancılarını da yansıtır. Kendisinin de reddiyeci, apo-logetique psikoloji ile ürettiği önyargılar olmasına karşılık Köprülü'nün Yusuf Ziya Özer ile tartışması Türkolojinin bilimselleşmesi açısından birinci derecede öğretici değer taşır.²

Köprülü "köken konusuna bağlı iki eser vermiştir. Bunlardan biri Osmanlıların etnik kökenine ilişkindir.³ Bu reddiyeci çalışmasında Köprülü Kay/Kayı boyu tartışmasında Osmanlıların Moğol-luğunu öne süren Marquart ve Togan'a karşı tezler ileri sürer. Köprülü "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu" adlı kitabında kurumların oluşumuna bağlı olarak yapısalca açılan Osmanlı Devleti'nin doğuşunu incelemiştir. Bu çalışma esin kaynağını Herbert Adams Gibbons'un ilk olarak 1916'da yayımlanan "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu"⁴ başlıklı kitabında bulan ve konferans olarak sunulduktan sonra yazarına Sorbonné'da onursal doktorluk sanı kazandıran bir metindir. Sunumun özgün adı Les Origine de l'Empire Ottomandır. Fransızca "köken" denirken Türkçede "kuruluş" terimi yeğlenmiştir. Köprülü bu eserinde "bütün Türk tarihini ve Türk kültür tarihini kökenlerinden, başlangıçlarından bu-güne kadar zaman ve mekan içinde bir bütün olarak incelemek" (s.xxı) gerektiğinin somut ve çok başarılı bir örneğini sunmuştur. Köprülü'nün açtığı bu yolda Barkan'dan İnalıcık'a, Wittek'ten Werner'e ve Divitçioğlu'na değin onu izleyen değerli çalışmalar yapılmıştır.⁵ Konu bugün de canlılığını korumaktadır.

Doğuş ve kuruluş kavramı Türkolojinin yalnız tarihçilik bölümünde değil dil ve edebiyat yani filoloji alanında da işlenmektedir.

Tanzimat'tan sonra ilk kez ortaya çıkan veya başka ulus edebiyatlarından yeni alınan kurumların ve yazınsal türlerin ilk görünüşleri, çeşitli incelemelere konu olmuştur. O bağlamda Tanzimat'ı bugünkü çağdaş yaşamın zembereğini kuran başlangıç olarak görme anlayışı çok yaygındır. Herhangi bir konu ele alınacağı zaman biraz da kolaylıktan ve öncesini bilmemekten veya öncesini incelemenin zor gelmesinden olsa gerek, hangi konu olursa olsun "bu konu Tanzimat'tan önce yoktur, Tanzimat'tan sonra doğmuştur" demek genel geçer bir özyeş ve bakış açısı kalıbı olmuştur. Kuşkusuz Or-taylı'nın deyimiyile "imparatorluğun en uzun yüzyılı" olan Tanzimat yüzyılı kendine özgü zengin, geniş ve derin bir çağdır. Türkolojinin iç başlangıçlarını ve bugünkü çağdaş Türk kültürünün temellerini o yüzyılda buluyoruz. Her Türkolog Tanzimat ile hesaplaşmak zorundadır. Çünkü bu çağ içte "Tanzimat" iken dışta Kırım'dan Buhara'ya "Ceditçilik" çağıdır. İbrani kökenli Amerikalı tarihçi Bernard Lewis, modern Türkiye'nin doğuş anını Tanzimat döneminde arar. Onun özgün adı The Emergence of Modern Turkey adlı yapıtı⁶, Hilmi Ziya Ülken'in Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 19. Asır Türk edebiyatı Tarihi ve Niyazi Berkes'in Türkiye'de sekülarizmin gelişimini incelediği "Türkiye'de Çağdaşlaşma adlı devâsâ çalışması ile birlikte okunmalı ve değerlendirilmelidir. Şerif Mardin Princeton'da sunduğu doktora tezinde "jön" hareketlerinin Türkiye'deki yansımaları olan Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyelerini inceler ve özellikle Nâmık Kemâl'i odağı yerleştirerek Yeni Osmanlı hareketinin düşüncelerini çözümler.⁷ Diplomat Ali Engin Oba, Yusuf Akçura'nın çizdiği model çerçevesinde Türk milliyetçiliğinin doğuşunu inceler.⁸ Aynı konuyu David Kushner basında "Anadolu" kavramının kullanımının yoğunlaşmasına bağlı olarak II. Abdülhamit dönemi basınını odak olarak incelemiştir. Ona göre Türk milliyetçiliği Anadolu-cu ve halkçı duyarlılıkla doğmuştur.⁹ Kinross da 20. yüzyıl başına dek "hasta adam" diye anılan Türkiye Türklerinin modern çağda ulusal kuruluş savaşları vererek kendi küllerinden yeniden doğmalarını

1 Bu konuda Zeki Velidi Togan'ın **Umumi Türk Tarihine Giriş** ve Ahmet Caferoğlu'nun **Türk Dili Tarihi** adlı kitaplarının giriş bölümlerinde bilgiler vardır.

2 M. Fuad Köprülü, *Yusuf Ziya Bey'e Cevap-1*, **Hayat**, 23 Nisan 1927, C. 1, Sayı: 21, s. 417-418; Abdülkadir İnan, *Fuad Köprülü-Yusuf Ziya Münakaşaları Üzerine*, **Türk Kültürü**, 1966, Sayı: 47, s. 41-45

3 M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meseleleri*, **TTK-Belleten**, 1. teşrin 1943, Cilt: VII, Sayı: 28, s. 219-303; M. Fuad Köprülü, **Osmanlı'nın Etnik Kökeni**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999

4 Herbert Adams Gibbons, **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, Çeviren: Ragıp Hulusi Özdem, Altınordu Kitaplığı, 2017

5 Ömer Lütfü Barkan, **Osmanlı İmparatorluğunun Teşekkülü Meselesi**, Yeni Zamanlar Yayıncılık, 2014; Halil İnalıcık, **Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak: Kuruluş**, Hayy Kitap, 2014, s.41-66 ve 109-178; Paul Wittek, **Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu**, Çeviren: Fatmagül Bertkay, Pencere Yayınları, 1995; Ernst Werner, **Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlılar**, Çeviren: Yılmaz Öner-Orhan Esen, Yordam Kitap, 2014; Sencer Divitçioğlu, **Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu**, Eren Yayınları, İstanbul, 2008

6 Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çeviren: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004

7 Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015

8 Ali Engin Oba, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1995

9 David Kushner, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, Çeviren: Ş. Serdar Türet, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979

“doğuş” (rebirth) kavramı etrafında anlatır.¹

Geçmişten bugüne doğru doğuş ve kuruluş kavramları ile gerçekleştirilmiş çalışmalar üzerinden Türkolojinin eğilim ve sorunlarına değinen çalışmanın bu aşamasında sözün kronolojik çerçeveye uygun olarak tarih ağırlıklı çalışmalardan edebiyata ve romana getirilmesinde yarar vardır. Benzer adda başka çalışmalar da bulunmasına karşılık Güzin Dino’nun Türk romanının doğuşunu konu aldığı çalışması hala önemini ve değerini korumaktadır. Tanzimat döneminde romantizmden realizme doğru bir gidiş olduğunu düşünen Dino Türk romanının ilk başarılı örneği olarak Nâmık Kemâl’in İntibah romanını kabul eder. Kurgusu, kişileri, tematik özellikleri ve üslubu açısından İntibah’ı titiz bir incelemeye alır.²

Murat Belge de “Genesis”³ adlı kitabında Kemal Tahir’in Devlet Ana, Tarık Buğra’nın Osmançık ve Mustafa Necati Sepetçioğlu’nun andığı Kilit, Anahtar, Kapı, Konak, Çatı gibi romanları doğuş kavramı etrafında inceler. Belge Sepetçioğlu’nun Tuğrul ve Çağrı Bey çağından İstanbul’un alınışına değin gelişen olayları anlattığı nehir romanlarını “*pentaloji*” diye adlandırmaktadır. Anadolu Türk tarihçiliğinin kaynakların çoğunun imha edilmesi sonucunda kaynaksız kaldığı 1402 öncesine ilişkin oluşan bilimsel bilgi eksikliği romanlarla doldurulmaya çalışılmaktadır. Türk tarihçiliğinin bilimsel bilgi ile aydınlatamadığı bu döneme ilişkin bilgi eksikliği ve bilgi boşluğu romancıların imge güçleri ile yazdıkları kurgusal yapıtlar aracılığıyla giderilmeye çalışılmaktadır. “Tarih bilim midir yoksa sanat mıdır” polemigi için çok uygun bir örnek sunan bu sorun, bilimle edebiyat arasında karşılaştırmalı incelemelerle çözülebilir mi? Elbette bu soru üzerinde düşünmeye, tartışmaya ve incelenmeye değer bir sorudur. Güncel Türkiye siyasetinde Tarık Buğra’nın kurguladığı Şeyh Edebalı’nın Osman Gazi’ye öğütleri sanki tarihsel bir metinmiş gibi birbirine karşıt görüşteki partizanlarca anılmakta ve kullanılmaktadır. Bu örnek, imgenin ve kurgunun gücünün açık bir kanıtıdır. İlginç olan imge ürünü romanları inceleyen Belge’nin “doğuş” kavramını “köken” kavramıyla eş anlamlı düşünmesidir.

Hilmi Ziya Ülken Tanzimat dönemine “uyaniş devri” gözüyle bakar. Tanzimat sonrası metinlerde sık sık modernizm bebek, çocuk, sabı, yavru, mini mini, tıfl, tufeyl, masum çocuk gibi metaforlarla anlatılır. Cumhuriyet’in ilk 15 yılında da bu tutuma rastlanır. Doğan çocuk korunmalı, tehlikelerden uzak tutulmalı, beslenip büyütülmelidir. Doğuş arketipinin bazen Meryem oğlu İsa, bazen de Phoenix olarak kurgulanmış olması da incelenmeyi beklemektedir.

1 Lord Kinross, **Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, Çeviren: Necdet Sander, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2018
 2 Güzin Dino, **Türk Romanının Doğuşu**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008
 3 Murat Belge, **Genesis: Büyük Ulusal Anlatı ve Türklerin Kökeni**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009

KAYNAKLAR

- Ahmed Emin, İslam'ın Doğuşu, Çeviren: Ahmed Serdaroğlu, Kılıç Kitabevi, Ankara, 1976.
2014. Barkan, Ömer Lütfü, Osmanlı İmparatorluğunun Teşekkülü Meselesi, Yeni Zamanlar Yayıncılık, İstanbul.
2009. Belge, Murat, Genesis: Büyük Ulusal Anlatı ve Türklerin Kökeni, İletişim Yayınları, İstanbul,
- Caferoğlu, Ahmet, Türk Dili Tarihi, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984.
- Dino, Güzin , Türk Romanının Doğuşu, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.
2019. Foucault, Michel, Hapisanenin Doğuşu, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, İstanbul,
- Gibbons, Herbert Adams, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, Çeviren: Ragıp Hulusi Özdem, Altınordu Kitaplığı, 2017.
2018. Hesiodos, İşler ve Günler - Tanrıların Doğuşu, Çeviren: Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul,
- İnalçık, Halil, Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak: Kuruluş, Hayy Kitap, 2014, s.41-66 ve 109-178.
- İnan, Abdülkadir, Fuad Köprülü-Yusuf Ziya Münakaşaları Üzerine, Türk Kültürü, 1966, Sayı: 47, s. 41-45.
- Köprülü, M. Fuad, Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meseleleri, TTK-Belleten, 1. teşrin 1943, Cilt: VII, Sayı:28, s.219-303.
- Köprülü, M. Fuad, Osmanlı'nın Etnik Kökeni, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.
- Köprülü, M. Fuad, Yusuf Ziya Bey'e Cevap-1, Hayat, 23 Nisan 1927, C. 1, Sayı: 21, s. 417-418.
- Kushner, David , Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, Çeviren: Ş. Serdar Türet, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979.
- Le Goff, Jacques, Avrupa'nın Doğuşu, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- Lewis, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çeviren: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.
- Lord, Kinross, Bir Milletten Yeniden Doğuşu, Çeviren: Necdet Sander, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2018.
- M. Şükrü, Osmanlı Devletinin Kuruluşu: Bitlisli İdris'in "Heşt Bihişt" adlı eserine göre (Tenkidi araştırma) Kısım-1, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1934.
- Mardin, Şerif , Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
2010. Muhammed, Hamidullah, İslam'ın Doğuşu, Çeviren: Murat Çiftkaya, Beyam Yayınları, İstanbul,
- Nietzsche, Friedriche, Tragedyanın Doğuşu, Çeviren: Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.
- Oba, Ali Engin , Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1995.
2019. Reichenbach, Hans , Bilimsel Felsefenin Doğuşu, Çeviren: Cemal Yıldırım, Fol Kitap, İstanbul,
- See, Henri , Modern Kapitalizmin Doğuşu, Çeviren: Turgut Erim, Yöneliş Yayınları, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 2000.
- Togan, Zeki Velidi, Umumi Türk Tarihine Giriş, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981.
- Werner, Ernst, Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlılar, Çeviren: Yılmaz Öner-Orhan Esen, Yordam Kitap, 2014; Sencer Divitçioğlu, Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu, Eren Yayınları, İstanbul, 2008.
1995. Wittek Paul, Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu, Çeviren: Fatmagül Berktaş, Pencere Yayınları,

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ ARASINDAKİ AKTARMA SORUNLARINA GENEL BİR BAKIŞ

Arş. Gör. Orhan BALDANE

Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Denizli/TÜRKİYE, obaldane@pau.edu.tr.

Türkçe, terim olarak dar anlamıyla sadece Türkiye Türkçesini ifade ederken geniş anlamıyla bütün Türk lehçelerini tek bir çatı altında toplamaktadır. Türkçenin kollarının her birini ayrı birer dil olarak kabul eden araştırmacılar bahsi geçen kolların adlandırılmasında Türkçe, Azerice, Kazakça, Tuvaca vb. terimleri tercih etmektedirler. Yani bu görüşün temsilcileri Türkçe terimini dar anlamıyla kabul ederek sadece Türkiye’de konuşulan resmî dilin adı olarak değerlendirmektedirler. Türk lehçelerinin her birine ayrı bir ad verme ve genel Türkçeyi başka bir terimle ifade etme çabaları Rusya’da başlamıştır. Rusça Turetskiy-Tyurskiy terimleri bu amaçla kullanılmış ve bunlara karşılık olarak İngilizcede Turkish-Turkic terimlerinden istifade edilmiştir (Ercilasun 2007: 7-8). Türkçenin kollarını lehçe olarak kabul eden araştırmacılar ise Türkçe terimini öncelikle genel anlamıyla kabul etmekte ve kullanmaktadırlar. Bunun yanı sıra Türkçenin lehçelerini adlandırırken de olası karışıklıkları engellemek için boy adlarından ya da yaşanan coğrafyaların adlarından yararlanılarak Türkiye Türkçesi, Kazak Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Tuva Türkçesi vb. terimlere başvurumaktadırlar (Ercilasun 2007: 9). Burada bahsi geçen görüşlerin dayanak noktaları her ne olursa olsun, Türkçenin ya da Türk dillerinin tarih boyunca çok geniş bir arazide oldukça kalabalık bir nüfus tarafından konuşulduğu ve yazıldığı gerçeğini değiştirmemektedir.

Milyonlarca kilometrelik alanda yaşayan Türklerin dili, edebiyatı ve folkloruyla ilgili modern anlamda bilimsel çalışmaların tarihi ise fazla geriye gitmemektedir. Türkoloji olarak adlandırılan saha ancak 19. yüzyıldan sonra bilimsel bir disiplin olabilmıştır. Elbette 19. yüzyıldan önce de birtakım çalışmalar vardı. Örneğin 16. ve 17. yüzyıllarda Os-

manlı Devleti’nin ulaştığı siyasi ve askerî güçle doğru orantılı olarak birçok Avrupalı araştırmacı tarafından Türkçeyi öğrenmeye ve öğretmeye yönelik sözlükler ve gramerler hazırlanmıştır (Eren 1998: 29-34). Ancak bu dönemlerde Türkoloji sahasının bağımsız bir bilim dalı olduğunu söylemek mümkün değildir.

Türkoloji araştırmaları tarihinde Alman asıllı Rus Türkolog Wilhelm Radloff önemli bir yere sahiptir (Temir 1991). Araştırmacıların genelinde üzerinde hemfikir olduğu görüşe göre Türkoloji çalışmalarını Radloff öncesi ve Radloff sonrası olarak ikiye ayırmak mümkündür. Türkoloji sahası özellikle 19. yüzyılın sonlarında Orhun Yazıtları’nın deşifre edilmesiyle birlikte popülerlik kazanmıştır. Yine aynı yıllarda Doğu Türkistan bölgesine başta Alman, Rus, Fransız ve İngiliz heyetlerinin gerçekleştirdiği ilmi seyahatlerde Türkçeye ait sandıklar dolusu el yazması eserlerin bulunması (Ligeti 1998), özellikle Avrupa bilim çevresinin dikkatini Türkoloji sahasına yöneltmiştir. Bu dönemde Türkoloji, Willy Bang Kaup gibi araştırmacıların faaliyetleriyle modern araştırma yöntemlerinin tatbik edildiği bir çalışma alanı hâline gelmiştir.

Bahsi geçen dönemlerde Türk dünyasında Türkoloji çalışmalarının merkezi ise Kazan şehridir. 1804 yılında kurulan Kazan Üniversitesinde dünyaca ünlü Türkologlar çalışmakta ve bu isimler yeni öğrenciler yetiştirmekteydi. Kazan ayrıca Çarlık Rusyası altında yaşayan diğer Türk topluluklarındaki öğrenciler için de bir cazibe merkezi olmuştu. Osmanlı Devleti sınırları içinde Türkoloji sahasına yönelik ilk ciddi çalışmalar ise 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra başlamıştır. Bu yıllarda Ahmet Vefik Paşa ve Şemsettin Sami gibi isimler ön plana çıkmıştır.

Çarlık Rusyası’nın yıkılması ve ardından devam eden süreçte Türk topluluklarının büyük bir kısmının Sovyetler Birliği çatısı altında kalmasıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti’ndeki Türkler ile Sovyetler Birliği’ndeki Türkler arasındaki ilişkiler en aza inmiştir. Bu süreçte Türkiye’de Türkoloji çalışmaları üniversite düzeyinde gelişmeye başlamış ve tarihi Türk lehçelerinden metin neşirleriyle birlikte gramer, sözlük ve diyalektoloji çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

Sovyetler Birliği’ndeki Türk topluluklarıyla iletişimin zayıflığı ve kaynaklara erişmenin zor olması gibi sebeplerle Türkiye’de çağdaş Türk

lehçeleriyle ilgili çalışmalar uzun yıllar beklenen seviyede gelişmemiştir. 1970'li yıllardan itibaren Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un danışmanlığını üstlendiği tezlerde ve kendi çalışmalarında Türk dünyasını bir numaralı araştırma konusu yapması ve Prof. Dr. Yavuz Akpınar'ın başta Azerbaycan Türklerinin edebiyatı olmak üzere Türkiye dışındaki Türklerin edebiyatlarına yönelik detaylı incelemeleri Türkiye'de daha sonraki yıllarda yapılacak olan çağdaş Türk lehçeleri çalışmalarına zemin hazırlamıştır.

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasının ardından özellikle bağımsız olan Türk devletleriyle kurulacak ilişkiler için yetişmiş eleman ihtiyacı doğmuştur. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları adı verilen bölümlerin üniversitelerde eğitim faaliyetlerine başlaması ise bu ihtiyacın bilimsel alandaki karşılığı olmuştur. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümlerinin kurulmasıyla birlikte Türkiye Türkolojisinin önüne uçsuz bucaksız bir araştırma sahası açılmıştır. Böylece kısa zamanda birçok Türk dünyası uzmanı yetişmiştir. Bu uzmanlar konuşur sayısı fark etmeksizin bütün Türk topluluklarına ait gramerleri ve sözlükleri neşretmiş, Türk dünyasından birçok destan metnini araştırmacıların kullanımına sunmuşlardır.

Bu bölümlerin kurulmasıyla birlikte dikkati çeken gelişmelerden biri de Türkiye'de o zamana kadar çok az sayıda olan aktarma faaliyetlerinin artmaya başlamasıdır. 1991'e kadar başka bir Türk lehçesinden Türkiye Türkçesine aktarılan edebî eserlerin sayısı sınırlıydı. 1991'den sonraki süreçte aktarma çalışmaları hız kazandı ve günümüze kadar uzanan yaklaşık 30 yıllık süreçte diğer Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesine yüzlerce eser aktarıldı. Böylece Türk dünyasından birçok yazar Türkiye'deki okuyucuyla buluşmuş oldu.

Her ne kadar birbirleri arasında aktarma yapılan lehçeler Türkçenin kolları olsa da tam anlamıyla iyi bir aktarmanın yapılabilmesi için bazı hususlara da ayrıca dikkat etmek gerektiği ortadadır. Bu düşünceyle lehçeler arası aktarmalarda dikkat edilmesi gereken hususların sıralandığı birçok araştırma yayımlanmıştır (İlker 1999; Uğurlu 2000; Kirişçiöğlü 2006; Adıgüzel 2012 vb.). Bu konuyla ilgili doktora tezleri de hazırlanmıştır (Karadoğan 2004; Eker 2012). Bununla birlikte aktarmalarda dikkat edilmesi gereken unsurlardan sadece birinin üzerinde geniş bir şekilde durulduğu çalışmalar da mevcuttur. Örneğin yalancı eş değerlik kaynaklı ak-

tarma sorunları birçok çalışmaya tek başına konu olmuştur (Ersoy 2007; Ergönerç Akbaba 2007; Ar-nazarov 2008; Yıldız 2009; Ersoy 2012 vb.).

Lehçe ve dil tartışmalarında olduğu gibi aktarma hususunda da bir terim karmaşası vardır (Eker 2012: 28-30). Bu tür çalışmalarda aktarma ve çeviri terimleri kullanılmaktadır. Çalışmalar genel olarak tarandığı zaman lehçeler arasında yapılanlar için aktarma, diller arasında yapılanlar için ise çeviri teriminden istifade edildiği görülmektedir. Ancak bu konuda da bir sınır çizilebilir mümkün değildir. Bazen yazardan bağımsız olarak yayınevlerinin tercih ettiği terimler de kullanılabilir.

Aktarma sorunlarıyla ilgili bahsi geçen araştırmalarda başlıca vurgulanan husus aktarma yapacak kişilerin hem kaynak lehçeyi hem de hedef lehçeyi çok iyi bilmesi gerektiğidir. Her iki lehçeyi anlamak ya da her iki lehçenin de konusuru olmak tek başına yeterli değildir. Aktarma yapacak kişilerin iki lehçenin de gramerlerindeki istisnai durumlara, günlük dil kullanımına, atasözleri ve deyimler gibi kalıp ifadelerine hâkim olması gerekmektedir. Bunların yanı sıra Türk lehçeleri arasında aktarma yapacak kişilerin her iki lehçenin yazım ve noktalama kurallarını da ayrıntılarıyla bilmesi gerekmektedir. Örnek vermek gerekirse, Azerbaycan Türkçesindeki tekrar gruplarında kelimelerin arasında çizgi yer almaktadır (Örn: söz-söhbət) (Baldane 2018: 227). Yine Azerbaycan Türkçesinde soru eki, önüne geldiği kelimeyle bitişik yazılmaktadır (Örn: vacibdirmi?) (Baldane 2018: 230). Ancak bu kurallar Türkiye Türkçesi için geçersizdir. Bu tür durumlarda kaynak lehçedeki yazım ve noktalama kurallarının hedef lehçedeki karşılığının ne olduğunu doğru tespit etmek ve aktarma metninde hedef lehçenin yazım ve noktalama kurallarını uygulamak gerekir.

Araştırmalarda üzerinde sıkça durulan hususlardan bir diğeri ise yalancı eş değerlik konusudur. Mustafa Uğurlu (2011: 1879) yalancı eş değerlik meselesini "kaynak ve hedef anlaşma birimlerinde bulunan ve eş değer gözüken kelime, yapı ve dizim birimlerinin eş değer olmaması durumu" olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Uğurlu (2011), yalancı eş değer kelimeleri kendi içinde de ikiye ayırmaktadır. Bunlardan birincisi kavram alanı tam örtüşmeyen kelimeler, ikincisi ise kavram alanı hiç örtüşmeyen kelimelerdir. Kavram alanı tam örtüşmeyen kelimeler kısmi yalancı eş değerlik, kavram alanı hiç örtüşmeyen kelimeler ise tam yalancı eş değerlik olarak değerlendirilmektedir.

Türk lehçeleri arasında yapılan aktarmalarda da yalancı eş değerlik durumuyla fazlaca karşı karşıya kalınmaktadır. Aktarma yapacak kişilerin en çok dikkat etmesi gereken durumlardan biri yalancı eş değer olan kelimelerin tespit edilmesi ve aktarma esnasında karşılık olarak doğru kelimelerin tercih edilmesidir. Yalancı eş değer kelimelere farklı lehçelerden şu örnekler verilebilir:

Çuv. T. avlan- “evlenmek”; TT. avlan- “ava çıkmak, ava gitmek” (Ersoy 2007: 63)

Karay T. aldat- “yalancı cezalandırmak”; TT. aldat- “beklenmedik bir davranışla yanıltılmak” (Yıldız 2009: 615).

Nog. T. bayagı “demin, biraz önceki”; TT. bayagı “basit, adi” (Ergönenç Akbaba 2007: 156).

Yalancı eş değer kelimelerden kaynaklanan sorunların yanı sıra yanlış kelime seçimine bağlı sorunlardan da söz edilebilir. Bu durumu bir örnekle açıklamak gerekirse, Azerbaycan Türkçesinde kullanılan *uzaqgörən*, birleşik bir kelimedir. Bu kelimenin yapısında bulunan *uzak* ve *gören* kelimeleri Türkiye Türkçesinde de kullanılmaktadır. Ancak buna bağlı olarak bu kelimenin Türkiye Türkçesine *uzakgören* şeklinde aktarılması yanlış olacaktır. Bu kelime Türkiye Türkçesine *ileri görüşlü* şeklinde aktarılmalıdır. Kelime seçiminde titiz davranıldığı takdirde aktarma metni hedef lehçenin okuyucuları için de daha anlaşılır olacaktır.

Konuyla ilgili çalışmalarda dikkat çekilen bir başka husus da fiil-tamlayıcı ilişkisine bağlı durumlardır. İstem terimiyle de ifade edilen bu ilişki lehçeler arası aktarmalarda daima göz önünde tutulmalıdır. Çünkü aynı fiil, ya da aynı anlamı karşılayan fiiller her iki lehçede yer alsada, bazen fiillerin tamlayıcılarla ilişkisini kuran hâl ekleri farklılaşabilmektedir. Örneğin Türkiye Türkçesinde “nişanlamak” anlamına gelen *söz kes-* fiili Kazak Türkçesinde *ayttır-* şeklinde kullanılmaktadır. Bu fiiller aynı kavramı karşılamalarına rağmen istem bakımından farklılıklar sergilemektedir. Bunlardan *söz kes-* fiili yönelme hâli eki almış bir tamlayıcıya ihtiyaç duyarken (Örn: ...*ë* söz kes-) *ayttır-* fiili belirtme hâli eki almış bir tamlayıcıya (Örn: ...*di* *ayttır-*) ihtiyaç duymaktadır (Uğurlu 2000: 74). Bu gibi farklılıklar tespit edildiği zaman fiil-tamlayıcı ilişkisi kaynak lehçedeki gibi değil hedef lehçedeki gibi kurulmalıdır.

Kalıplaşmış dil birimlerinin en doğru yapılarla karşılanabilmesi meselesi de aktarma çalışmalarında karşılaşılan önemli sorunlardandır. Kalıplaşmış dil birimlerinin içinde deyim, atasözü, ikileme ve kalıp sözler olarak adlandırılan yapıları ele almak mümkündür (Gökdayı 2008). Türk lehçelerinde de birçok ortak deyim, atasözü, ikileme ve kalıp söz olsa da kimi zaman aynı kavramı karşılayan bir kalıplaşmış dil biriminin farklı varyantlarla kullanılması söz konusudur. Örneğin Türkiye Türkçesinde “Sürüden ayrılanı kurt kapar” şeklinde kullanılan atasözü Başkurt Türkçesinde “Ayrılgandı ayıv aşar, bülingendi büre aşar.”, Gagavuz Türkçesinde “Sürüden ayrılanı canavar alır.”, Kırgız Türkçesinde “Bölüngöndü börü ceyt.” gibi varyantlarla kullanılmaktadır (Çobanoğlu 2004: 435). Kalıplaşmış dil birimlerinin karşılanmasında da hedef lehçedeki karşılıklar iyi tespit edilmelidir. Çünkü kalıplaşmış dil birimlerinin en önemli özelliklerinden birisi yapılarında bulunan kelimelerin ve bu kelimelerin yerlerinin kolay kolay değişmemesidir (Gökdayı 2008: 92-93). Örneğin *ipe un sermek* deyimini hiçbir zaman *ipe un dökmek*, ya da *urgana un sermek* gibi bir kullanıma sahip olamaz. Bu kullanımlar gramerce kurallı olsalar da Türkiye Türkçesi söz konusu olduğunda lehçe içi düzlemde anlamsız yapılarıdır.

Çağdaş Türk lehçeleri arasında yapılacak olan aktarmalarda dikkat edilmesi gereken hususlar elbette burada değinilenlerden daha fazladır. Ancak bu yazıda üzerinde durulan noktalar aktarmalarda en çok karşılaşılan sorunlar oldukları için konuyla ilgili çalışmaların neredeyse tamamında öne çıkarılmaktadır. Aktarma yapacak kişilerde bulunması gereken özellikler konusunda da araştırmacılar çoğunlukla ortak paydada buluşmaktadır. Aktarılacak metindeki anlam bütünlüğünü koruyabilmek amacıyla aktarma çalışmalarında bu hususların tamamına dikkat edilmesi okuyucuların en doğru metne ulaşmalarını sağlayacak ve değerlendirmelerin daha isabetli yapılmasına imkân verecektir.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel, Sedat (2012) “Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasında Aktarma Üzerine Bazı Problemler”, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 47, ss. 51-56.
- Arnazarov, Seyitnazar (2008) “Türkmen ve Türkiye Türkçesinde Bazı Ortak Fiillerde Yalancı Eş-değerlik”, Gazi Türkiyat, S. 3, ss. 31-49.
- Baldane, Orhan (2018) “Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Söz Dizimi Farklılıkları Üzerine Notlar”, XIII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı-Bildiriler Kitabı, ss. 223-232.
- Çobanoğlu, Özkul (2004) Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, Ankara: AKM Yayınları.
- Eker, Ümit (2012) Eski Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasında Lehçe İçi Aktarma Sorunları, Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ercilasun, Ahmet Bican (Ed.) (2007) Türk Lehçeleri Grameri, Ankara: Akçağ.
- Eren, Hasan (1998) Türklük Bilimi Sözlüğü – I. Yabancı Türkologlar, Ankara: TDK Yayınları.
- Ergönenç Akbaba, Dilek (2007) “Nogay Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerler”, Bilig, S. 42, ss. 151-176.
- Ersoy, Feyzi (2007) “Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Yalancı Eş Değerler”, Türkbilig, S. 14, ss. 60-68.
- Ersoy, Habibe Yazıcı (2012) Başkurt Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Yalancı Eş Değerler, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Gökdayı, Hürriyet (2008) “Türkçede Kalıp Sözcükler”, Bilig, S. 44, ss. 89-110.
- İlker, Ayşe (1999) “Lehçeden Lehçeye Aktarma Üzerine Başlı Düşünceler”, III. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı – 1996, Ankara: TDK Yayınları, ss. 553-560.
- Karadoğan, Ahmet (2004) Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları, Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kirişçioğlu, Mehmet Fatih (2006) “Türkmen Türkçesinden Türkiye Türkçesine Yapılan Aktarmalarda Karşılaşılan Bazı Problemler”, S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 20, ss. 21-35.
- Ligeti, Louis (1998) Bilinmeyen İç Asya, 2. Baskı, Çev. Sadrettin Karatay, Ankara: TDK Yayınları.
- Temir, Ahmet (1991) Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri (Hayatı-İlmî Kişiliği-Eserleri), Ankara: TDK Yayınları.
- Uğurlu, Mustafa (2000) “Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve ‘Abay Yolu’ Romanı”, Bilig, S. 15, ss. 59-80.
- Uğurlu, Mustafa (2011) “Lehçe İçi Aktarmada Yalancı Eş Değerlik”, 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi – Bildiriler (Dil Bilimi, Dil Bilgisi ve Dil Eğitimi - IV, Ankara: AYK Yayınları, ss. 1877-1890.
- Yıldız, Hüseyin (2009) “Karay Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değer Kelimeler”, Gazi Türkiyat, S. 5, ss. 611-659.

Türk Dünyası'nda Ortak Yazı Dili ve Alfabe Meselesi

Hakan GÜLER

Türk dili, çağları aşan birikimiyle; söz varlığının zenginliği, konuşan sayısının 200 milyonu aşması, birçok lehçe ve ağız içerisinde barındırması, bilim ve edebiyat dili olması gibi özellikleri sayesinde dünyanın en önemli dilleri arasında yüksek bir mertebede konumlanmıştır.

Bugün 21 tane yazı diliyle temsil edilen Türk dili, 13. yüzyıla kadar tek bir yazı dili olarak varlığını korumuştur. 13. yüzyıldan sonra siyasi, ekonomik, coğrafi ve sosyal sebeplerden ötürü farklı kollara ayrılmış olsa da, bu durum Türk dilinin bir bütünü teşkil ettiği gerçeğini değiştirmemiştir. Günümüzde 7 bağımsız Türk Devleti'nin (Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, KKTC) resmi dili- her ne kadar Azerice, Kazakça vs. diye adlandırılmış olsa da- Türkçedir. Bunların yanı sıra, özerk ya da başka devletlere bağlı Türk yurtlarında da Türkçe hem yazı hem de konuşma dili olarak varlığını sürdürmektedir.

19. asrın sonlarında, 20. asrın başlarında özellikle İsmail Bey Gaspıralı ve onun fikir çatısı altında birleşen aydınların çabalarıyla Türk dili tekrar tek bir yazı dili çerçevesinde işlenmeye çalışılmıştır. 35 yıl boyunca Türk Dünyası'nın ortak sesi olmayı başaran Tercüman Gazetesi aracılığıyla, Gaspıralı'nın gerçekleştirmeye çalıştığı "dilde, işte, fikir-

de birlik" ülküsünün ilk adımı olan "dilde birlik" onun bütün çalışmalarının temelini teşkil etmiştir. Gaspıralı İsmail Bey, Türk Milleti'nin boylarını birbirine bağlayan en önemli unsurun, "dil" olduğu görüşündeydi (Hablemitoğlu 2017: 55). İsmail Bey Gaspıralı'nın hedefi, Türkiye Türkçesini bütün Türk Dünyası'nın ortak yazı dili haline getirmektir (Argunşah 2002: 15). İsmail Bey, Türk Lehçeleri arasında yaratılmaya çalışılan uçurumu kapatmak gayesi ile bütün faaliyet hayatının en önemli kısmını "dilde birlik" düşüncesini gerçekleştirmeye hasretmiştir (Hablemitoğlu 2017: 55). Gaspıralı, bu amaçla Türk Dünyası'nda "Ceditçilik" hareketini başlatmış ve bu hareketin öncüsü olmuştur. Ceditçilik hareketi bağlamında, "Hakim bir milletin; mahkum düşmesi, mahkum bir milletin yok olması, mektepsizlikten ileri gelir" sözünün gereğince, Türk Dünyası'nın çeşitli bölgelerinde kongreler, kurultaylar düzenlenmiş, birçok bölgede "Usül-ü Cedit" adı verilen Türk okulları açılmış, bilimsel ve sosyal çalışmalar yapılmış, bu vesileyle "dilde birlik" sağlanmaya çalışılmıştır. Gaspıralı'nın bütün bu çalışmaları bir "uyanış" meydana getirdiyse de tam bir başarıya ulaşamamıştır. Sonraki dönemlerde, aşağıda bahsini edeceğimiz birçok gelişme yaşansa da özellikle siyasi sebeplerden ötürü "dilde, işte, fikirde birlik" ülküsü hiçbir zaman layığını bulamamıştır. Ancak bu durum "dilde birlik" ülküsüne gönül vermiş hiçbir kimseyi umutsuzluğa da sürüklememiş, aksine daha çok çalışmaya teşvik etmiştir.

Türk Dünyası'nda ortak bir yazı dili için en önemli adımlardan birisi, ortak bir alfabenin olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında 1926 yılında Bakü'de düzenlenen "Bakü Türkoloji Kurultayı"nın önemi daha iyi anlaşılacaktır. Bakü Kurultayı'nda tartışılan konuların başında alfabe meselesi gelmekteydi. Bir grup, Latin Alfabesi temelli bir Türk Alfabesi taraftarıyken bir grup, mevcut kullanılmakta olan Arap Alfabesi'ni ıslah etme taraftarıydı. Bu kurultayı, Sovyet Rusya da destekliyordu. Anadolu Türklüğü henüz Latin Alfabesine geçmiş değildi. Türkistan Türklerinin Latin Alfabesine geçmesi demek bir noktada Anadolu ile Türkistan'ın bağlarını koparmak demektir. Sovyet siyasi taktiklerinin bir ürünü olan Bakü Kurultayı'nda, "yeni alfabenin", "Türk şivelerinin fonetik yapısına her bakımdan cevap verebilecek seviyede olması" kararının çıkması ve Latin Alfabesine geçişin "her cumhuriyetin kendi iç işi" olduğu sonucuna ulaşılmasının ardından, Türk Cumhuriyetlerinin hepsinde yazıda Latinleşme

çalışmaları başlatılmıştır (Şirin 2015: 374). Bir başka açıdan bakıldığında Rusya, Türkistan Türklerine karşı başlattığı asimilasyon politikası neticesinde Rus/Kiril harflerini onlara dayatmak niyetindeydi. Bunun yapılabilmesi için öncelikle kutsal sayılan ve bırakılmasına Türkler tarafından hiddetle karşı çıkılan Arap Alfabeti'nin yavaş yavaş terk edilmesi gerekmektedir. İşte Sovyet Rusya'nın kurultayı desteklemekteki mantığı bu çizgide şekillenmişti. Kurultayı destekleyen Türkler açısından ise "Bakü Kurultayı" dilde birlik yolunda atılmış önemli bir adım olarak görülüyordu. Bütün olanları bir kenara bırakarak, 1926 yılının şubat ayında Bakü'de işe başlayan Birinci Türkoloji Kurultayı'nın Türk halklarının geleceğindeki tarihi rolü Sovyetlerin siyasi maksatlarından daha üstün olmuştur (Hasanlı 1999: 10). Bu kurultaya Mehmet Fuat Köprülü, T. Menzel, Barthold gibi büyük Türkologların katılımı, kurultayın önemini anlatmaya yetmektedir.

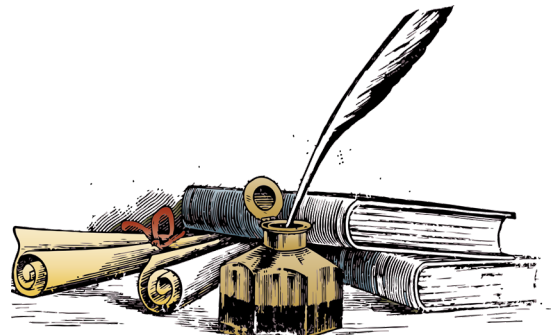
1925-28 yıllarında Azerbaycan Latin harflerine geçti. 1928 yılında Türkiye de Latin Alfabetini kabul etti. 1928-30 yıllarında Sovyetler Birliği'ndeki diğer Türk Cumhuriyetleri de Latin alfabetine geçirildiler. Aynı cumhuriyetler 1937-40 arasında tekrar alfabe değiştirmek zorunda kalarak Rus/Kiril Alfabetini kabul ettiler. Çin'deki Uygur ve Kazak Türkleri de 1954-74 arasında değişik bir Latin Alfabeti kullandılar (Ercilasun 2015: 142). Ortak alfabe ve yazı dili meselesinin kırılma noktalarından belki de en önemlisi İlminski'nin her Türk boyuna farklı bir alfabe vererek şivelerini yazı dili haline getirme gayreti ve bu gayretin başarıyla sonuçlanmış olmasıydı (Argunşah 2002: 15). İlminski bu hamlesiyle, doğal olarak var olan farklılıkları sünî olarak daha da arttırdı. Sovyetler Birliği dağılıncaya kadar artarak büyüyen bu uçurum, Sovyetlerin dağılması ve Türk Cumhuriyetlerinin kurulmasıyla birlikte yeniden azaltılmaya çalışılsa da geri dönüşü olmayan bazı siyasi ve sosyal darbeler yüzünden tam anlamıyla bir iyileşme yaşanmadı.

Özellikle 1990'larda Türkiye'den ve tüm Türk Dünyası'ndan aydınların çalışmalarıyla bazı kararlar alınmış olsa da bu kararların birçoğu uygulamaya konulamadı. Alınan bu kararlardan en önemlisi "34 Harfli Ortak Türk Alfabeti"ne geçilmesi kararıydı. Bu karara göre en kalabalık konuşura, en köklü kesintisiz yazı dili geleneğine sahip olan Türkiye Türkçesi esas alınacaktı. Geri kalan Türk dilleri ihtiyaçları olması durumunda anlam ayırıcı olan kapalı e, geniz n'si, girtlak h'si, çift du-

dak w'si, art damak patlamalı q sesi gibi harfleri kullanabilecekti (Demir, Yılmaz 2014: 59). Ancak aydınlar tarafından kabul edilen bu kararlar siyasi olarak destek görmemiş ve zaman içerisinde özellikle Özbekistan ve Türkmenistan'ın bu karardan caymaları ve farklı bir alfabeyle yollarına devam etmeleri bu kararı da havada bırakmıştır. Özbekistan ve Türkmenistan alfabelerine, Türk Alfabetinde bulunmayan harfler eklenmiştir. Değişik zamanlarda kararsız Latin Alfabeti denemelerinde bulunan bu iki Türk yurdu zamanla epeyce farklılaşarak "Ortak Türk Alfabeti"nden uzaklaşmışlardır. Tüm bu yaşananlara rağmen günümüzde Türk Cumhuriyetleri teker teker Latin Alfabetine geçmekte ya da geçmeye hazırlanmaktadır. Kazakistan ve Kırgızistan'ın da Latin Alfabetine geçişlerini tamamlamalarıyla birlikte Türk Dünyası'nda yazı birliği büyük ölçüde tamamlanacaktır (Şahin 2013: 453).

18-20 Kasım 1991'de Marmara Üniversitesi'nde Düzenlenen "Çağdaş Türk Alfabetleri" Sempozyumunda Kabul Edilen "34 Harfli Türk Alfabeti".

a	g	q	r	y
b	ğ	l	s	z
c	h	m	ş	
ç	x	n	t	
d	ı	ñ	u	
e	i	o	ü	
ä	j	ö	v	
f	k	p	w	

KAYNAKLAR

Günümüzde Türk Cumhuriyetleriyle gelişen ilişkiler neticesinde, siyasi-sosyal-ekonomik birlik fikri birçok platformda gündeme gelmektedir. Özellikle TİKA, TÜRKSOY, Türk Keneşi ve Yunus Emre Enstitüsü; Kazakistan-Türkiye Ahmet Yesevi Üniversitesi ve Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi gibi kurumlar aracılığıyla bütün Türk Dünyası'nda Türkiye Türkçesi öğretilmekte ve yine bu kurumlar aracılığıyla birlik olma fikri sürekli gündemde tutulmakta, ortak değerler tekrar gün yüzüne çıkarılmaktadır. Ortak değerler etrafında birleşmenin önemini iyi kavrayan birey ve kurumlarla daha da güçlü şekilde tartışılması gereken ortak alfabe ve yazı dili meselesi; her Türk için aynı zamanda bir vasiyeti yerine getirmenin onurunu da içerisinde barındırmaktadır. Nitekim Gaspıralı İsmail Bey'in aşağıdaki sözleri bütün Türkler için bir vasiyetname niteliği taşımaktadır:

“Elli milyonluk (O dönem için) Türk kavminin vilâyet vilâyet şiveleri, telaffuzda tefavütleri (ayrılıkları) var ise de hâsıl lisânları birdir, binaenaleyh bu kavim-i necîbenin umûmî lisân-ı edebiyeye hakkı olduğundan maâda, dünyada yaşamak istiyor ise her şeyden ziyâde ve her şeyden evvel ittihâd-ı lisâna (dil birliğine) çalışmalıdır... Arslan gibi milletin başına gelen felâketler... her su boyunda bir Han ya da Emîre tâbi bulunduğundan değildir. Her su boyunda bir şive kullanıp, şimdiye kadar umûmî lisân-ı hitâbet, lisân-ı edeb vücûda getirmekte ettiği gaflettir” (Hablemitoğlu 2001: 374).

Argunşah, M. (2008). Ortak Dil Yaratırken Yapılanlar ve Beklentiler, *Türk Dünyasında Ortak Dil Türkçe Bilgi Şöleni s.15*, TDK Yayınları, Ankara.

Ercilasun, A.B. (2015). *Dilde Birlik*. Akçağ Yayınları, Ankara.

Demir, N.; Yılmaz, E. (2014). *Bitmeyen Öykü: Alfabe Tartışmaları*. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Hablemitoğlu, N. (2017). *Gaspıralı İsmail*. Pozitif Yayınları, İstanbul.

Hablemitoğlu, N. (2001). Gaspıralı İsmail Bey: Dilde Birlik ve Türklük Bilinci, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi (Gaspıralı İsmail Bey ve Dilde Birlik Sayısı) s.369*, TDK Yayınları, Ankara.

Hasanlı, C. (1999). Birinci Türkoloji Qultaya Qısa Tarixi Baxış, *1926 Bakü Türkoloji Kongresinin 70. Yil Dönümü Toplantısı s.7*, TDK Yayınları, Ankara.

Şahin, E. (2013). Türk Dünyası'nda Yazı Birliği: Latin Alfabeti Temelinde Yeni Türk Alfabetleri, *Yeni Türkiye Dergisi s.449*

Şirin, H. (2015). *Başlangıçtan Günümüze Türk Yazı Sistemleri*. Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

Çocuk Edebiyatında İçerik Meselesine Genel Bir Bakış

Sencan YEMİŞ

Çocuklara yönelik eserlerdeki içerik son zamanlarda sık sık gündeme gelen ve ebeveynler tarafından oldukça önemsenen konulardan biri haline geldi. Çocuklarını okuduğu kitabın zararlı satırlarından korumak için herkesçe tanınan yazarların kitaplarını almayı tercih eden aileler, artık bu önlemin de yeterli olmadığını farkındalar. Bazı forumlarda çocukların okuyabileceği kitapların neler olduğuna dair alternatif paylaşımlar yapılmaya başlandı, fakat bu paylaşımlar yeterli olmamakla birlikte bu paylaşımlardaki eserlerin nitelikleri de tartışılmaya açık bir konudur.

Çocuk Edebiyatı; sözlü kültür döneminde masal, efsane, destan, ninni ve tekerleme olarak süregelirken, yazılı edebiyata geçilmesiyle birlikte içerikleri bakımından çocuklara yönelik edebi metinler ortaya koymak bir ihtiyaç haline geldi. İçerik dendiği zaman anlamamız gereken unsurlar şunlardır:

- 1- İleti
- 2- Konu
- 3- Kahramanlar
- 4- Metnin Anlatım Biçimi
- 5- Metinde Kullanılan Dil.

Ayrıca çocuklara yönelik öykü ve romanlarda iki temel öge; çocuğa görelilik ve çocuk gerçekçiliği bulunmalıdır. Çocuğunuza uygun konuyu seçebilmek için çocuğunuzun hangi gelişim döneminde olduğunu bilmeniz gerekir.

Fakat her çocuğun özel olduğu ve farklı zamanlarda gelişebileceği de göz ardı edilmemelidir. Piaget'e göre çocukların gelişim dönemleri;

1-İşlem Öncesi Dönem (2-7): Oyun çağıdır ve çocuklar ben merkezcidirler. Örneğin güneşin bile onları izlediğini düşünebilirler.

2-Somut İşlemler Dönemi (7-11): Çocuklar bu dönemde ben merkezci değildir. Artık empati ve parça bütün ilişkisi kurabilirler. Somut problemleri çözebilirler. Bu dönemde çocukların soyut kavramlarla yüklü bir konudan oluşan metni anlamasını bekleyemeyiz. Çocuk, metinde "adalet" gibi soyut bir kavramı okuduğunda bu kavramı öğrense bile, onu içselleştiremez ve kullanamaz.

3-Soyut İşlemler Dönemi (11-15): Bu dönem hayat boyu etkisi devam edecek bir dönemdir. Çocuklar bu dönemde soyut düşünebilir ve onların varsayımsal düşünme yeteneği gelişme gösterir. Bu yaş grubundaki çocuklar, problemlere gerçekçi ve sistematik yaklaşabilirler.

Soyut işlemler dönemine henüz gelmemiş olan çocuklara yönelik kitaplarda bolca görsele yer verilmelidir. Kavramlar, resimlerle somutlaştırılmaktadır. "Bir resim, bin kelimeye bedeldir" sözünden yola çıkarak iyi çizilmiş bir resmin, metnin iletisini tamamladığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Örnek olarak, "gergedan"ı görmemiş bir çocuğa onu yazıyla anlatmak güçtür, ancak yazının yanına bir gergedan resmi koymak çocuğun, kavramı somutlaştırmasına yardımcı olacaktır. Çocukların bu tür resimlemelerden hoşlanması doğaldır. Ayrıca çizimler temadan farklı olmamalıdır. Çünkü bu çizimler çocuğun düşünce dünyasını zenginleştirir, onun psiko-sosyal ve bilişsel gelişimlerini derinden etkiler.

Üslup açısından bakıldığında Çocuk Edebiyatı ürünlerinde olaylar, ayrıntılara girilmeden, açık ve anlaşılabilir bir biçimde anlatılmalıdır. Yöntem açısından bakıldığında ise olay örgüsünün geçişlerinde kopukluk olmamalıdır, zira olay örgüsünde oluşan kopukluklar çocuğun dikkatinin metinden kaymasına yol açacaktır. Kitabı okuyan çocuk konuştuğu dilin kullanım olanaklarından yararlanır, çocuğun dili kullanma becerisi artar, kavram gelişimi desteklenir, ana dili öğrenme alt yapısı oluşturulur. Anlatımda benzetmelerden yararlanılabilir, argo söyleyişlerden kaçınılmalıdır. Cinsiyetçi kalıplar yerine çocuğun kendi cinsiyetinde kişiliğini

tanımlayabileceği ifadeler yer verilmeli, ödül-ceza yerine doğru-yanlış kavramlarına dikkat çekilmelidir.

İdeolojik tutumlardan uzak bir şekilde, her şeyden önce henüz küçük birer insan olan çocuklara evrensel ahlak ve doğrular benimsetilmelidir. Düşünen çocuk merak eder, merak eden çocuk araştırır, bu bağlamda çocukların girişimci ve yaratıcı kimlik kazanmaları sağlanabilir. Burada Namık Kemal'in bir sözünü hatırlamak gerekir: *"Çocuklar göremeyeceğimiz bir zamana gönderdiğimiz canlı mesajlardır."* Çocukların kitaptaki kahramanlarla ilişki kurabilmeleri için kahraman sayısı az tutulmalıdır. Kahramanın amaçları vardır, olay örgüsü içerisinde kahramanın amacına ulaşma sürecinde okur da kahramana zihniyle eşlik eder.

Çocuk kitapları hayvan sevgisi doğaya saygı ve koruma gibi davranışları benimsetebilmelidir. Çocukların çevrelerinden aldıkları sevgi ile zihinsel gelişimleri doğru orantılıdır. Sevgi ve güven ortamında yetişen çocuklar duyuşsal ve bilişsel becerilerini ortaya koymakta daha başarılıdır. Bu sebeple kitapların kaynağı sevgi olmalıdır. Nefret, sapkın düşünce ve eylemler "sanat için" düşüncesiyle dahi çocuk kitaplarında bulunmamalıdır. Küçük kalplerin büyük zihinlerine hitap eden kitaplara en büyük hassasiyeti başta yazarlar, sanatçılar ve ebeveynler göstermelidir.

Tıpkı Abdülhak Hamit Tarhan'ın dediği gibi,

*"Kim demiş ki çocuk küçük bir şeydir?
Bir çocuk belki de en büyük şeydir."*

Türkiye’de Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması

Meryem ÖZER

Çağlar boyu insanlık, dünya üzerindeki varlığını bir şekilde kanıtlamak ve ölümden sonra da bu varlığın kalıcı olmasını sağlamak istemişlerdir. Bunun için ilk çağlardan bu yana nice yöntem deneyen insanlık; duvar resimlerinde, heykellerde, kitaplarda ve daha nice sanat eserinde bu amaca hizmet etmiş, bizlere geçmişi aydınlatma noktasında bilerek veya bilmeyerek kandil olmuşlardır.

Geçmişten gelen bunca çabaya vefa olarak; unutulmuş ya da unutulmaya yüz tutmuş tüm değerleri gün yüzüne çıkarmak ve yaşatmak için birtakım çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalar arasında “Somut Olmayan Kültürel Miraslar” ile ilgili çalışmalar, bahsini ettiğimiz konuda önemli bir yer tutmaktadır.

UNESCO’nun 2003 Eylül-Ekim döneminde toplanan 32. Genel Konferansı sırasında, Somut Olmayan Kültürel Miras’ın (SOKÜM) Korunması Sözleşmesi, önce 09-14 Ekim 2003 tarihlerinde çalışmalarını yürüten Kültür Komisyonu’nda, sonra da 15 Ekim 2003 tarihinde toplanan Genel Kurulda onaylanarak yürürlüğe girmiştir. 40 maddelik Somut olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nin (Convention pour la sauvegarde du patrimoine cultural immateriel) UNESCO Genel Kurulunda kabulü, aşağıda görüleceği gibi uzun bir hazırlık döneminin ve çalışma takviminin sonunda gerçekleşmiştir.

da oy birliği ile kabul edilmiş, “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun” (No: 5448) 21 Ocak 2006 tarih ve 26056 Sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve Türkiye’nin taraf olma süreci 27 Mart 2006 tarihinde tamamlanmıştır.

Böylece kültürel değerlerimiz, güncel bir projeyle titiz bir şekilde araştırılarak dünya kamuoyuna da duyurulmuştur. Sözünü ettiğimiz projenin anlaşılması ve inceleme alanları, günümüze kadar yapılan çalışmaların yanı sıra gelecekte yürütülecek saha çalışmalarında da önemli bir yer tutar.

Somut Olmayan Kültürel Miras; toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar anlamına gelir.

Projenin araştırma alanları;

- a) Somut Olmayan Kültürel Miras’ın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dil ile birlikte sözlü gelenekler ve anlatılar (destanlar, efsaneler, halk hikayeleri, atasözleri, masallar, fıkralar vb.),
- b) Gösteri sanatları (Karagöz, meddah, kukla, halk tiyatrosu vb.),
- c) Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler (nişan, düğün, doğum, Nevruz, vb. kutlamalar),
- d) Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (geleneksel yemekler, halk hekimliği, halk takvimi, halk meteorolojisi vb.)
- e) El sanatları geleneği (dokumacılık, nazar boncuğu, telkâri, bakırcılık, halk mimarisi).

Türkiye, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras listelerine kaydettirdiği 17 unsur ile UNESCO’ya en çok unsur kaydettiren ilk 5 ülke arasında yer almaktadır. Bu unsurlar:

- Meddahlık (2008)
- Mevlevî Semâ Töreni (2008)
- Âşıklık Geleneği (2009)
- Nevruz (2009)
- Karagöz (2009)
- Geleneksel Sohbet Toplantıları (2010)
- Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali (2010)
- Alevî-Bektâşî Ritüeli Semah (2010)
- Tören Keşkeği Geleneği (2011)
- Mesir Macunu Festivali (2012)
- Türk Kahvesi Kültürü ve Geleneği (2013)
- Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı (2014)
- Geleneksel Çini Ustalığı (2016)
- İnce Ekmek Yapma ve Paylaşma Kültürü: Lavaş, Katırma, Yufka (Çokuluslu) (2016)
- Bahar Kutlaması: Hıdırellez (2017)
- Isık Dili (2017)
- Dede Qourqud/Korkyt Ata/Dede Korkut Mirası: Destan Kültürü, Halk Masallar ve Müzik (Çokuluslu) (2018)

Kültür tarihimizdeki unsurların korunması, dünya sahnesinde milletimizin yerini sağlamlaştırmaktadır. Günümüzün ve geleceğin karanlıkta kalmaması noktasında yapılan bu çalışmalar kurttarıcı niteliktedir. Günümüzde unutulma tehlikesine karşı bir çözüm niteliği taşıyan bu çalışmalarla, söz uçu biz tuttuk diyebileceğimiz onlarca araştırma akademisyenlerimiz tarafından yapılmıştır ve yapılmaya devam edilmektedir. Girişimde bulunulan her proje göstermektedir ki; Türkler, dünya toprakları üzerinde büyük bir alana yayılmış ve başka halkları etki altında bırakmış bir millet olarak, değerlerine bağlılığıyla da güçlü bir kavim olmuştur ve olmaya devam edecektir. İlmek ilmek işlenmiş, çağlara sinmiş değerlerimizin ebediyen var olması dileğiyle...

Karışık Dilli Eserlere Genel Bir Bakış

Tunahan ÖZDAĞ

سوزنی یورکلی ای ادبک سوزنی لایما انکارک
تینغلاز نیکا کوی لیک یولین کت لیک یاقا استیزالین

sewünçin yörügli iy edgü yigit,
sözümni yawa kılma könglün eşit.
katıgılan yangılma könilik yolın,
yigitlik yawa kılma aşgın alın.

*Ey sevinçle yaşayan iyi genç,
sözümü yabana atma, gönülden dinle.
Gayret et yanılma, doğruluk yolunu tut.
Gençliği boşa geçirme, faydasını al.*
(Kutadgu Bilig)

Türkçe, yüzyıllar boyunca farklı coğrafyalarda, farklı ses özellikleriyle konuşulmuş ve yazılmıştır. Binlerce kilometrekarelik alanda milyonlarca kişi tarafından konuşulan ve yazılan bu dil, arkasında araştırmacılar tarafından aydınlatılmaya muhtaç birçok durum bırakmıştır. Tarihin Türkçeden söz etmeye başladığı anlardan günümüze kadar gelen sürecin oldukça fazla tartışılan konularından birisi de karışık dilli eserler meselesidir. Türklük bilimi çalışmalarında “karışık dilli” ifadesi, Anadolu’da yazıldığı düşünülen, hem Doğu Türkçesinden hem de Batı Türkçesinden unsurlar taşıyan eserlerin dili için kullanılan bir kavramdır. (Güneş, 2015: 610)

Türk tarihinde 13.yüzyıl oldukça hareketli geçmiştir. Doğuda Moğol akınları, batıda Haçlı seferleri Harezmi bölgesinin hareketlenmesinde etkili olmuş, bu hareketlilik sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel hayata da yansımıştır. Bu yansımaya kendisini, 13.yüzyılda yazılan eserlerin az sayıda olması ya da savaşlar ve karışıklık sebebiyle eserlerin yok oluşu şeklinde gösterir. İşte bu az sayıda yazılan eserler arasında hem Doğu Türkçesi hem de Batı Türkçesi özelliklerini bünyelerinde taşıyan eserlere “karışık dilli eserler” adı verilmiştir (Cin,2011: 55).

Doğu Türkçesinde “bol-” şeklinde söylenen fiil, Batı Türkçesinde “ol-” olarak aynı eserde, hatta aynı sayfada yer alabiliyordu. Birtakım dilbilimci-

ler bu durumdan yola çıkarak söz konusu dönemi “olga-bolga sorunu” olarak da adlandırmaktadır. Olga-bolga dilinin ortaya çıkışı ile ilgili bugüne kadar iki görüş öne sürülmüştür: Bunlardan birincisi, diğer Türk boyları gibi Oğuzların da müşterek Orta Asya Türkçesinin tesir sahasında olmasıdır. R. Rahmeti Arat’ın ilk önce ortaya attığı bu görüşe göre, yerli şiveler merkezden uzaklaştıkça müşterek Orta Asya Türkçesinin etki alanı azalmış ve yavaş yavaş kendi şivelerini esas alan bağımsız bir edebî dil oluşturmaya başlamışlardır. Ama ne var ki, bunda tam başarı elde edememişler, yazdıkları eserlerde büyük ölçüde kendi şivelerinin özelliklerini göstermekle birlikte müşterek Orta Asya Türkçesi yazı geleneğine de zaman zaman uymuşlardır. (Sarıcı, 1994: 124) Reşid Rahmeti Arat, Mecdut Mansuroğlu, Saadetin Buluç, Muharrem Ergin, Zeynep Korkmaz, Gerhard Doerfer, Mustafa Canpolat gibi araştırmacılar karışık dil özelliklerinden hareketle Oğuzcaya dayalı Batı Türk yazı dilinin oluşumunun 11. yüzyıla kadar gittiğini ileri sürmüşlerdir. Bu görüşe göre karışık dilli eserler Eski Türkçeden Batı Türkçesine geçiş döneminin eserleridir (Sarı, 2010: 600). Bu eserlerin “geçiş devri”ni temsil ettiğini öne sürenlere göre Eski Türkçe ile Oğuzca, geçiş döneminde temellenen bağlarla birbirlerine bağlıdır.

Fakat bazı araştırmacılar bu “karışık dilli” eserlerin bir geçiş dönemini temsil etmediğini, bu eserlerin sadece onu ortaya koyan kişinin üslubundan dolayı hem Doğu Türkçesi hem de Batı Türkçesi özelliklerini gösterdiğini savunmuşlardır.

Şinasi Tekin olga-bolga dilinin ortaya çıkışını, Orta Asya’dan Anadolu’ya gelen bilgin ve şairlerin Oğuzca konuşan halka eserlerinde doğrudan doğruya Orta Asya Türkçesiyle hitap edemedikleri gibi Oğuzca’yı da pürüzsüz öğrenememelerine ve dolayısıyla isteyerek veya istemeyerek, bilerek veya bilmeyerek birbirini tutmayan ayrı şive özelliklerini eserlerinde yan yana kullanmak zorunda kalmalarına bağlamıştır. Şinasi Tekin, “olga-bolga” özellikleri bulduran eserlerin geçiş dönemi eserleri olarak değerlendirilmesine itiraz etmiş, bu görüşleri eleştirmiştir. Oğuz yazı dilinin Eski Türkçeden aşamalı olarak ayrılmasını kabul etmeyen Tekin, Orta Asya Türk yazı dilinin Anadolu’ya etkisinin, tek tük kişiler aracılığıyla olduğunu ileri sürmüştür. Bu etkinin de sadece onu getiren ve Anadolu yöresine yerleşen Orta Asyalı yazarın kendi eserlerine inhisar ettiğini, kendi dışını, çevresini etkileyemediğini belirtmiştir (Tekin 1974: 69).

Tekin, Anadolu'da az da olsa "karışık dilli" metinlerin bulunmasını şahsi bir tesir olarak görmüş, siyasi ve ticari maksatlarla 12. yüzyılın sonu ile 13. yüzyılın başlarında Türkistan'dan Anadolu'ya gelen din adamı, sûfi ve şeyhlerin Anadolu halkı için Oğuzca kaleme aldıkları eserlerine, kendi ana dilleri olan Orta Asya Türkçesinin özelliklerini bilerek ya da bilmeyerek dâhil etmesiyle açıklamıştır. Oğuz şivesine aykırı özellikler taşıyan Eski Anadolu Türkçesi metinlerinin dili, Eski Türk yazı dilinin etkisi veya kalıntısıyla ilgili değildir. Yani bu özellikler genel değil özeldir; tek tek kişilerindir (Tekin 1974: 70).

Ahmet Bican Ercilasun da tıpkı Şinasi Tekin gibi, söz konusu dönemde karışık dil özellikleri ile ortaya konulmuş metinlerin "geçiş dönemi" olarak adlandırılması görüşüne katılmamıştır. Ercilasun, karışık dilli eserlerin içinde 11. ve 12. yüzyıllarda, hatta 13. yüzyılın başında yazıldığı kesin olarak bilinen hiçbir eserin olmadığını ifade etmiş ve bu eserlerin 13. ve 14. yüzyılda yazıldığını, yazarların Orta Asya'daki edebî dili bilen kimseler olduğunu, eserlerini bildikleri edebî dilde yazdıklarını, fakat zaman zaman Oğuzca özellikleri de eserlerine kattıklarını, daha büyük ihtimalle Oğuzca özelliklerin müstensihlere ait olduğunu belirtmiştir. Ercilasun'a göre 15. yüzyılda Muhammed bin Baydur'un kullandığı "olga-bolga" tabiri, karışık dili değil, Doğu Türkçesini anlatmak için kullanılmıştır (Ercilasun 2009: 437).

Leylâ Karahan söz konusu eserlerin geçiş dönemi başlığı altında kabul edilmesinin geçmişte yaygın bir görüş olmasıyla birlikte artık yavaş yavaş terk edildiğini belirtmiştir.

Karışık dilli adı verilen ve telif tarihi, telif yeri bilinmeyen bazı eserler, Oğuzca dışı özellikler taşımalarından dolayı Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi arasında geçiş dönemi eserleri kabul edilmiş ve bu kabul, Oğuzcanın yazı dili olarak Anadolu dışında teşekkül etmeye başladığı şeklindeki bir görüşü de beraberinde getirmiştir (bkz. Mansuroğlu 1951; Arat 1960; Korkmaz 2007; Canpolat 1967). Ancak bu görüş, yeni çalışmalarla önemini kaybetmiş gibi görünmektedir. Karışık dilli eserlerin en eskilerinden biri, Behcetü'l-Hadaik'tir. 1303 istinsah tarihli Bursa nüshası, eserin telif tarihini en az 13. yüzyıla götürüyor. Canpolat, TDAY-Belleten 1967'deki makalesinde eserin bir geçiş dönemi eseri olduğunu ileri sürmüştü (1967: 174). Bu tür eserler sadece 13. yüzyılda görülseydi, bu görüş ikna edi-

ci olabilirdi. Ancak aynı nitelikteki eserlerin, daha sonraki yüzyıllarda da görülmesi, bu düşüncüyü zayıflatmaktadır. Nitekim Canpolat 1995 yılında yazdığı makalede ilk görüşünden vazgeçmiş, eserin Eski Anadolu Türkçesinin yazı dili olarak teşekkülü sırasında ana dili Kıpçakça olan, ama Oğuzca'yı da iyi bilen biri tarafından Mısır Kıpçakçasından aktarıldığı (Canpolat 1995: 52) sonucuna ulaşmıştır (Karahana, 2013: 220).

Anadolu'daki yazı dilinin oluşumu hususunda yaygın olarak tartışılan bu iki görüşün dışından farklı tahminler de öne sürülmüştür.

Bize göre olga-bolga sorununun ortaya çıkışı, yalnız bu sebeplerin etkisiyle mümkün görünmemektedir. Bunların yanı sıra Anadolu'da İslam'dan önce de var olan Türklerin karışık bir dile sahip olabileceğini tahmin edebiliriz. Bilindiği gibi Anadolu'ya Bizanslılardan bugüne kadar – ki, bugün hâlâ ülkemize türlü sebeplerle muhtelif Türk boylarına mensup soydaşlarımız gelmektedir.- çeşitli yollarla Türklerin geldiği vâkidir. Bizans tarihlerinde Kumanların, Peçeneklerin, Uygurların ve Uzların (Oğuzların) Anadolu, Makedonya ve Trakya'ya iskân edildiği anlatılmaktadır. Yine Malazgirt Savaşında ilk önceleri Bizans saflarında savaşan, fakat daha sonra Selçukluların tarafına geçen Peçenekler, Anadolu'da sadece Oğuz Türklerinin var olduğu genel kanaatini hükümsüz kılar.

Biz burada olga-bolga meselesine değinirken yalnız Selçuklulardan sonra gelen ve Doğu Türkçesini telaffuz eden kişilerin etkisini görmüyoruz. Bugün için izâhı çok sarîh olmamakla birlikte Anadolu'da bilinen veya bilinmeyen çağlarda ikamet eden değişik Türk boylarının da karışık bir dil yapısına sahip olabileceğine işaret ediyoruz. Fakat yukarıda dediğimiz gibi bu etki, Oğuz çoğunluğundaki bir coğrafi sahada fazla sürmemiştir, izleri sadece ağızlarda devam edegelmiştir. (Sarica, 1994: 126)

Görüldüğü üzere "karışık dilli eserler" ifadesinin etrafında dönen bu tartışmalar; gerek tarihsel bilgi ve belgelere erişilememesi, gerekse de elimizde bulunan belgelerin tarihteki konununun belirlenememesi nedeniyle kesin sonuca ulaştırılmamıştır. Bu bağlamda söz konusu tartışmalara konu olan eserlerin bazılarında da bahsetmek gerekmektedir.

Behcetü'l-Hadâyık: Behcetü'l-Hadâyık'ın dil özelliklerini bütünüyle muhafaza eden nüshası Buluç ve Ertaylan tarafından 1945 yılında Bursa'da Orhan Kütüphanesinde bulunmuştur. Muharrem Ergin; Behcetü'l-Hadâyık ve birlikte ele aldığı Şerhü'l-Menâr adlı eserlerden şu şekilde bahsetmiş bu eserlerin önemini vurgulamıştır: *Bu devrenin ilk metinleri olarak ele geçen bu iki eser işlendikten sonra bu karanlık devreyi geniş ölçüde aydınlatacaktır. Onun için bu iki eserin ortaya çıkmasına Türkolojide son zamanların en büyük keşfi, belki de Divânu Lügâti't-Türk'ten sonraki en önemli keşfi olarak bakmak yanlış olmaz (Ergin, 1959: 137)*

Marzubân-nâme Tercümesi: Kelile ve Dimne, Bahtiyar-nâme, Tütî-nâme, Binbir Gece Hikâyeleri gibi kıssadan hisse özelliği taşıyan mensur hikâye ve masallara dayanan eserlerdendir. Ahlâkî nitelikteki bu eserin Kelile Dimne ile birleşen yanı konusu bakımından aynı nitelikteki hayvan hikâyelerine dayanmış olmasıdır. (Soydan, 2013: 2244)

Kıssa-yı Yûsuf: Türk edebiyatında ilk Kıssa-yı Yûsuf hikâyesi Ali'ye ait olmakla birlikte, mesnevî nazım şekliyle ve aruzun fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün kalıbıyla yazılan ilk eser Şeyyad Hamza'nın eseridir. Ahmet Caferoğlu, Ali'nin Kıssa-yı Yûsuf'unu müşterek Orta Asya Türkçesinin en karışık şive ile yazılan eseri olduğunu belirterek, Harezmi sahasının Oğuzlarla meskûn bir yerinde yazılmış olabileceğini öne sürmektedir (Caferoğlu, 2011: 65).

Kitâb-ı Gunyâ: Kitâb-ı Gunyâ, bölümler halinde hazırlanmış, yazarı belli olmayan, dil bakımından Oğuz ve Kıpçak Türkçesi özellikleri gösteren, büyük bir olasılıkla XIV. asrın ikinci yarısında tercüme edilmiş bir ilm-i hâl kitabıdır. Eserin sonundaki tarih (781/1378) muhtemelen tercüme tarihidir. Yer yer âyet ve hadislerle süslenmiş, din kültürü açısından başta İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin görüşleri olmak üzere, İmâm-Şâfiî, İmâm-ı Muhammed, İmam-ı Yûsuf ve İmâm-ı Züfer'in görüşlerine de yer veren bir İslâm fıkıhıdır. (Soydan, 2013: 2245)

Kitâb-ı Güzîde: Ebu Nasr bin Tahir Bin Muhammed es-Sarahlî adlı bir din bilgini tarafından kaleme alınmış ve Mehmed bin Bâli tarafından XIV. yüzyılda Anadolu Türkçesine aktarılmıştır. Mehmed bin Bâli hakkında XIV. yüzyılda Anadolu'da yaşamış bir Türk bilgini olmasının dışında bir

bilgi bulunmamaktadır. (Erdem, 1992: 5) Bu eser Türk milletinin dini bilgisini geliştirmek amacıyla yazılmıştır. (Sarıca, 1994: 129)

Bahsi geçen eserler dışında elimizde bulunmayan, kaybolmuş yahut çalışmamıza dahil edilmeyen eserler de bulunmaktadır. (Bu eserler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ahmet Caferoğlu – Türk Dili Tarihi 2 , 1974., Güner Gülsevin, Erdoğan Boz - Eski Anadolu Türkçesi, 2013.)

Son olarak “karışık dilli eserler” adıyla anılan eserleri içerisinde barındıran Eski Anadolu Türkçesi devrinden bahsetmek istiyoruz.

Eski Anadolu Türkçesi yabancı unsurlar bakımından Batı Türkçesinin en temiz devridir. Bu devirde Türkçeye Arapça ve Farsça unsurlar girmeye başlamıştır. Fakat bu unsurlar kesifliğini yavaş yavaş artırmış ve ancak devrenin sonlarında geniş bir istila başlangıcı halini alarak Osmanlı Türkçesinin doğuşunu hazırlamıştır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen Arapça ve Farsça kelimeler henüz çok fazla olmadığı gibi devrenin sonlarına doğru artan terkipler de henüz açık ve basit bir durumdadır. Yabancı unsurlar bakımından bu devirde manzum ve mensur metinler arasında da oldukça fark vardır. Gittikçe artan yabancı kelime ve terkipler daha çok nazım dilinde görülür. Nesir dili ise çok temiz ve duru bir Türkçe olarak devrenin sonunda bile Arapça ve Farsça kelimeler ve bilhassa terkiplerden mümkün olduğu kadar uzak kalmıştır (Ergin, 1972: 16).

Bu dönemde ortaya konulan eserler; ister geçiş dönemi eserleri olarak ele alınsın, ister önceki ve sonraki dönemlerden bağımsız müstakil eserler olarak ele alınsın, Türk diline ve Türk kültürüne çok büyük katkılar yapmışlardır. Tartışma konularından bağımsız olarak, söz konusu eserleri Türk dili ve Türk kültürüne sağladığı faydalar bağlamında ele almak, köklü bir Türk dili ve Türk kültürü inşasında temel taşları olarak kabul etmek gerekmektedir.

Umuyoruz ki Türkçe -yabancı unsurlardan arınmış bir şekilde- tarihin her sayfasında olduğu gibi gelecekte de varlığını sürdürmeye devam edecektir.

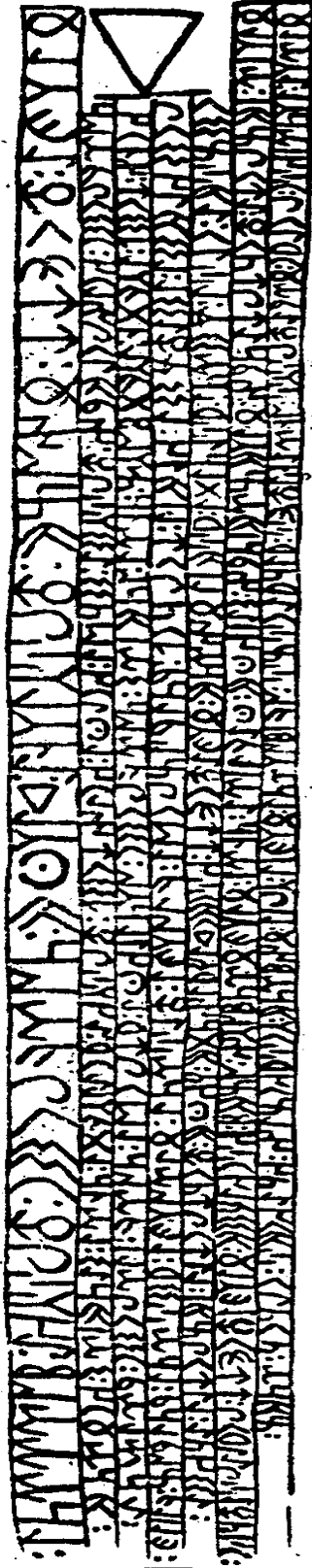

KAYNAKLAR

- CAFEROĞLU, Ahmet. (2011). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, TDK yay. Ankara.
- CAFEROĞLU, Ahmet. (1974). Türk Dili Tarihi 2. Baskı Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- CİN, Ali. (2011). Türk Edebiyatının İlk Yûsuf Ve Züleyhâ Hikâyesi Ali'nin "Kıssa-Yı Yûsuf'u, TDK Yay. Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican. (2009). Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ERDEM, Melek. (1992). Kitâb-ı Güzide (76 a – 134 a) İnceleme – Metin – Sözlük, Yüksek Lisans Tezi, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERGİN, Muharrem. (1959). "Türkoloji Bölüm Çalışmaları 1". İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi IX: 119-149.
- ERGİN, Muharrem. (1972). Türk Dilbilgisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- GÜLSEVİN, Gürer, BOZ, Erdoğan. (2013). Eski Anadolu Türkçesi. Gazi Kitabevi
- GÜNEŞ, İsmail. (2015). Kitâb-ı Ata-Dede'deki Karışık Dil Özellikleri, / Mixed Language Properties In Kitâb-ı Ata-Dede", Turkish Studies, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı).
- KARAHAN, Leylâ. (2013). Oğuzcanın Anadolu'da Yazı Dili Olma Sürecine Dair Düşünceler, Âşık Paşa Ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu, 1-2 Kasım 2013, Kırşehir, S. 219-228
- ÖZTÜRK, Erol. (2017). Eski Anadolu Türkçesi El Kitabı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- SARICA, Bedri. (1994). Olga-Bolga Sorunu ve Yeni Bir Kitâb-ı Güzide Nüshası Üzerine, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğt. Fak. Dergisi Cilt:1 Sayı:1
- SOYDAN, Serpil. (2013). Karışık Dilli Eserlerin Söz Varlıklarından Edatlara Bir Bakış, Turkish Studies.

Tunyukuk Yazıtı, 1. Taş, Batı Yüzü

(B 1) Bilge Tunyukuk, ben özüm, Tabğaç iline kılıntım. Türk bodun Tabğaçka körür erti. (B 2) Türk bodun, kanın bulmayın Tabğaçda adrıltı, kanlantı; kanın kodup Tabğaçka yana içikdi. Teñri ança temiş erinç: “Kan bértim, (B 3) kanının kodup içikdiñ.” İçikdük üçün Teñri “Öl!” temiş erinç. Türk bodun ölti, alkıntı, yok boltı. Türk Sir bodun yerinte (B 4) bod qalmadı.

(B 1) Bilge Tunyukuk, ben kendim, Çin yönetimi sırasında doğdum. Türk halkı (o zaman) Çin’e bağımlı idi.

(B 2) Türk halkı, (kendi) hanını bulmayınca, Çin’den ayrıldı; han sahibi oldu; (fakat) hanını bırakıp Çin’e yeniden bağımlı oldu.

Tanrı şöyle demiş olmalı: “(Sana) han verdim, (B 3) hanını bırakıp (yine) bağımlı oldun.” (Türk halkı yeniden) bağımlı olduğu için Tanrı “Öl!” demiş olmalı. Türk halkı öldü, mahvoldu, yok oldu. Türk Sir halkı(nın) ülkesinde (B 4) boy kalmadı.

*Türkçenin derinliklerine dalınca, gözlerime on sekiz bin
evrenden daha yüksek bin evren göründü.*

Ali Şi'r Nevâî

